

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԴԻԴԱԴԱՏՃԱՌՆԵՐ. ՏԵՍԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԱՌԱՆՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հոգվածում ներկայացվում են ուսումնական դրդապատճառների տեսակներն ու առանձնահատկությունները՝ վերջիններիս ձևավորումը համարելով ժամանակակից դպրոցի առաջնակարգ խնդիրներից մեկը: Ուսումնական դրդապատճառները դիտարկելով իբրև կրթական գործունեության արդյունավետության ցուցանիշ՝ հոգվածում դասակարգվում են դրդապատճառները, տրվում մեկնաբանություններ:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. դրդապատճառ, դպրոց, տրամադրվածություն, գործունեություն, գնահատում:

Դրդապատճառը ընդհանրապես ցանկացած մարդու գործունեության աղբյուրն է: Եթե չկան ներքին մղումներ և շարժիչ ուժ, ապա ցանկացած գործ դատապարտված է դառնալու ձանձրալի ու տաղտկալի սովորույթի: Հին իմաստությունն ասում է՝ կարելի է ձիուն բերել ջրի մոտ, բայց չի կարելի նրան ստիպել խմել: Անշուշտ, կարելի է երեխաներին նստեցնել դպրոցական նստարաններին և հասնել անթերի կարգապահության, սակայն առանց ուսման նկատմամբ հետաքրքրություն առաջացնելու և ներքին շարժառիթի ուսուցում և յուրացում տեղի չեն ունենում: Ուսումնական գործունեությունն այս դեպքում ձևական բնույթ է կրում, իսկ ինչպես դպրոցականների մեջ «գիտելիքների աղբյուրից ջուր խմելու» ցանկություն առաջացնել: Այս խնդրի իրականացման ուղղությամբ է, որ համառորեն պետք է աշխատենք բոլորս: Երեխային որևէ գործունեություն պարտադրելու փոխարեն հարկավոր է հետաքրքրություն արթնացնել նրա մեջ

[4, 56–57]: Պետք է հոգ տանել հայտնաբերելու, որ նա պատրաստ է և տիրապետում է այդ գործունեության համար անհրաժեշտ բոլոր ուժերին: Առանց շարժառիթի՝ արագ, դրական արդյունք չի լինի: Եթե անտեսվում է երեխայի ներքին տրամադրվածությունը, ապա, ըստ էության, որպես հիմնական միջոց ընտրվում է բռնությունը: Եթե մանկավարժն իր գործունեության մեջ հենվում է բռնության վրա, ապա բախվում է բացասական, ժխտող դրդապատճառի: Նման դեպքերում երեխայի մեջ ձևավորվում է դասից խուսափելու ուժեղ և կայուն միտում: Ուսումնական գործունեությունն ու արդյունքները լինում են աննշան, իսկ դասից շեղվածությունը՝ ուժեղ: Առաջանում է «ձնշում գործադրելու» իրավիճակ: Նման դեպքերում երեխաները հոգնած են և ընկճված: Նրանք ունենում են անբավարարվածության զգացում, նկատվում է մտածելու անհրաժեշտություն [5, 65]:

Դպրոցական կյանքի բովանդակության մեջ առանց իմաստի ու արժեքավորման հիմքի չի կարող գոյություն ունենալ գործունեություն: Հարկավոր է հստակ ձևավորել, զարգացնել և խթանել սովորելու դրդապատճառներ:

Այսօր կրթությանն ու դաստիարակությանն առնչվող առավելապես սուր խնդիրները կապված են կամ դպրոցականի վարքագծի բացասական դրդապատճառի, կամ դրդապատճառների բացակայության (վերջինս հանդիպում է մեծ մասի մոտ), հետևաբար նաև կրթությանն ու դաստիարակության հիմնական ցուցանիշների իջեցման հետ:

Դրական դրդապատճառները հոգե-

բանական, բարոյական և ֆիզիկական առողջության պահպանման ու զարգացման ուժեղ գործոններ են:

Դրդապատճառը բնութագրում է գործողության ուղղությունը, ամբողջական գործունեության կազմակերպվածությունն ու կայունությունը, որոշակի նպատակի հասնելու ձգտումը: Սովորողների մոտ ուսումնական մոտիվացիայի ձևավորումը առանց չափազանցեցման կարելի է անվանել ժամանակակից դպրոցի կենտրոնական խնդիրներից մեկը:

Նրա արդիականությունը հիմնվում է կրթության բովանդակության թարմացմամբ, դպրոցականների մոտ գիտելիքների ձեռքբերման, ինքնուրույն հնարների և կյանքի ակտիվ դիրքի զարգացման առաջադրանքների դրվածքով [8, 241]: Քանի որ կրթության և դաստիարակության առավել սուր խնդիրները կապված են սովորողների հիմնական մասի մոտ կրթություն ստանալու դրդապատճառի բացակայության հետ, որի հետևանք է համարվում բոլոր հաստատությունների ուսանողների կրթվածության և դաստիարակվածության հիմնական ցուցանիշների իջեցումը, ապա նշված ցուցանիշները դառնում են ակնհայտ: Ուսումնական գործունեությունը տարբեր դպրոցականների համար տարբեր իմաստ ունի: Դպրոցականի համար սովորելու իմաստի և ուսումնական դրդապատճառի բնութագրի վերհանումը ուսուցչի համար մանկավարժ-ներագրման յուրաքանչյուր առանձին դեպքում խաղում է որոշիչ դեր:

Անձի դրդապատճառային կազմվածքը բավականին բազմաբնույթ է: Այնպիսի համակարգված բնութագրման ուսումնասիրության համար, ինչպիսին դրդապատճառն է և նրա ախտորոշման մեթոդիկայի կառուցվածքը կարևոր է համարվում բաղադրիչային բլոկերի առանձնացումը, որոնք կարտացոլեն ուսուցման դրդապատճառի առավել էական բաղադրատարրեր [6, 45]: Դպրոցականների ուսումնական դրդապատճառի

ուսումնասիրման մեթոդիկան պետք է կոմպակտ լինի և էքսպրես-ախտորոշման համար հնարավոր լինի օգտագործել: Թվարկենք այդպիսի բլոկներ.

Դրդապատճառների ձևերը.

Ուսումնական դրդապատճառը դիտարկելով որպես կրթական հասարակության գործունեության արդյունավետության ցուցանիշ, մենք կհիմնվենք դրդապատճառներ խմբերի բնութագրված երեք մոտեցումների վրա:

Դասակարգման առաջին տարբերակը ենթադրում է երկու մեծ դրդապատճառների խմբերի դիտարկում:

Իմացական դրդապատճառներ:

Սրանք կապված են ուսումնական գործունեության, բովանդակության և նրա իրականացման գործընթացի հետ: Այս դրդապատճառները վկայում են դպրոցականների մոտ գիտելիքների ձեռքբերման կողմնորոշման մասին, ուսումնական հմտությունների, որոշում են նոր կարևոր փաստերի, երևույթների դրանց էական հատկությունների, առաջին դեղուկտիվ եզրահանգումների, օրինաչափությունների և տենդենցների տեսական սկզբունքների, հիմնային գաղափարների և այլնի նկատմամբ գիտելիքների հետաքրքրության խորությունը:

Այս խմբի մեջ են մտնում նաև դպրոցականների գիտելիքներ ձեռք բերելու, հնարներին տիրապետելու կողմնորոշման մասին վկայող մոտիվները: Հետաքրքրությունը ինքնուրույն գիտելիք ստանալու փորձեր, գիտական իմացության մեթոդների, ուսումնական, աշխատանքի ինքնակառավարման ձևերի, սեփական ուսումնական աշխատանքի ռացիոնալ կազմակերպմանը: Ճանաչողական դրդապատճառները արտացոլում են դպրոցականի ինքնակրթության ձգտումը, գիտելիքների ձեռքբերման ինքնուրույն կատարելագործման ձևերի ուղղվածությունը [9, 147]:

Սոցիալական դրդապատճառներ:

Սրանք կապված են դպրոցականի այլ մարդկանց հետ սոցիալական փոխազ-

դեցույթյան տարբեր ձևերի հետ: Օրինակ՝ գիտելիքներ ստանալու ձգտումը, որպեսզի հասարակությանն օգտակար լինել, սեփական պարտքը կատարելու ցանկությունը, սովորելու անհրաժեշտությունը հասկանալը, պատասխանատվության զգացումը: Այդուհանդերձ հսկայական է սոցիալական անհրաժեշտության դրդապատճառների գիտակցումը, պարտքի և պատասխանատվության, մասնագիտական ընտրությանը լավ պատրաստվելու ձգտումը: Սոցիալական դրդապատճառների թվին են պատկանում նաև այսպես կոչված դիրքային մոտիվները, որոնք դրսևորվում են շրջապատողների հետ հարաբերություններում որոշակի դիրք գրավելու, նրանց հավանությանը արժանանալու, հեղինակություն ձեռք բերելու ձգտման մեջ:

Դիրքային դրդապատճառ: Կարող է դրսևորվել ինքնահաստատման տարբեր տիպի փորձերով լիդերի տեղը զբաղեցնելու ցանկությամբ, այլ դպրոցականների վրա ազդելու, կոլլեկտիվում գերակայելու և այլնի մեջ: Սոցիալական համագործակցության դրդապատճառները կայանում են նրանում որ դպրոցականը ոչ միայն ցանկանում է շփվել և փոխազդեցության մեջ մտնել այլ մարդկանց հետ, այլ նաև վերլուծել ուսուցչի ու դասընկերների հետ սեփական համագործակցության ու փոխհարաբերությունների հնարներն ու ձևերը և մշտապես դրանք կատարելագործել: Տվյալ մոտիվը համարվում է ինքնադաստիարակության անձի ինքնակատարելագործման կարևոր հիմք [11, 218]:

Դասակարգման երկրորդ խումբը բնութագրում է դրդապատճառների հարաբերությունը և ոչ անմիջական ուսումնական գործունեությունը: Որոշակի գործունեությունը խթանող դրդապատճառները (այս դեպքում՝ ուսումնական գործընթացը ուղղակիորեն կապված չէ դրա հետ, այդ գործունեության նկատմամբ) անվանում են արտաքին: Եթե դր-

դապատճառները ոչ անմիջականորեն կապ ունեն ուսումնական գործունեության հետ, ապա նրանք համարվում են ներքին: Սովորելու դրդապատճառը կարող է լինել ներքին, ինքնուրույն ճանաչողական աշխատանքի դեպքում և արտաքին՝ մեծերի օգնությամբ:

Ներքին դրդապատճառները այսպիսին են՝ գործընթացի նկատմամբ հետաքրքրասիրությունը, գործունեության արդյունքի նկատմամբ հետաքրքրասիրությունը, ինքնազարգացման, սեփական ինչ որ որակների, կարողությունների զարգացման ձգտումը:

Արտաքին դրդապատճառներ դրսևորվում են այն ժամանակ, երբ գործունեությունն իրականացվում է որպես պարտքի պատասխանատվություն, հանուն հասակակիցների շրջանում որոշակի դիրք զբաղեցնելու, հարազատների, ուսուցչի և այլնի:

Եթե երեխան լուծում է առաջադրանքը, ապա այս գործողության արտաքին դրդապատճառներ կարող են լինել լավ գնահատական ստանալու ցանկությունը, ընկերներին ցույց տալ առաջադրանք լուծելու կարողությունը, ուսուցչի գովասանքին արժանանալու համար և այլն: Այս դեպքում ներքին դրդապատճառներ են համարվում խնդրի լուծման ուղիներ փնտրելու, արդյունքի հասնելու նկատմամբ հետաքրքրասիրությունը: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ դրդապատճառը մի կողմից՝ մշտապես համարվում է դպրոցականի գիտակցության ներքին բնութագիրը, նրա գործունեության դրդապատճառը: Մյուս կողմից՝ այդպիսի դրդապատճառը կարող է լինել դրսից, այլ մարդուց: Եթե առանց մեծահասակի վերահսկողության և հիշեցման դրդապատճառը չի իրացվում, հետևաբար դպրոցականի համար այն համարվում է արտաքին: Ուսուցման սկզբն ուսուցչին անհրաժեշտ է ձգտել այն բանին, որ սովորողի մոտ նախ և առաջ ձևավորվեն ներքին դրդապատճառներ:

Ուսուցման դրդապատճառների դա-

սակարգման երրորդ տարբերակը հենվում է դրդապատճառների երկու տենդենցների՝ հաջողության հասնելու և անհաջողություն թույլ չտալու առկայության վրա:

Հաջողության հասնելու դրդապատճառավորված դպրոցականները սովորաբար իրենց առջև որոշակի դրական նպատակ են դնում, ակտիվորեն փորձում են իրագործել այն, ընտրում են միջոցներ ուղղված այդ նպատակին հասնելուն: Գործունեությունը նրանց մոտ առաջացնում են դրական հույզեր, ներքին ռեսուրսների համախմբում և ուշադրության կենտրոնացում:

Ներկայումս փոխվել է նաև դպրոց հաճախելու տարիքային սահմանը՝ 6 տարեկան, ինչն էլ իր հերթին է առավելապես ընդգծում կրտսեր դպրոցականի հարմարման և ուսումնական դրդապատճառի հիմնախնդիրների ուսումնասիրության կարևորությունը [11, 148]:

Դպրոցական կյանքի բովանդակության մեջ առանց իմաստի ու արժեքավորման հիմքի չի կարող գոյություն ունենալ գործունեություն:

Ուսումնական գործունեության դրդապատճառների ձևավորման վրա ներազդող գործոններից են՝ ուսումնական նյութի բովանդակությունը, ուսուցչի և սովորողների շփման ոճը, ուսումնական գործունեության մակարդակն ու բնույթը: Կրթության բովանդակությունը և ուսումնական տեղեկատվությունը ոչ մի նշանակություն չունեն երեխայի համար, եթե դրանք չեն բխում նրա պահանջներից և ինքնաբերաբար չեն դրդում ուսումնական գործունեության: Կրտսեր դպրոցականի հետ աշխատողների համար հատկապես կարևոր է տարբերել ձանաչողության նկատմամբ հետաքրքրություն և հետաքրքրություն ինչ-որ գործունեության նկատմամբ: Առաջին դասարանցին ուրախ գնում է դպրոց, իր ցանկությամբ մասնակցում դասարանական աշխատանքներին, չի ցանկանում

ընդհատել գործունեությունը դասի ժամանակ: Առաջին դասարանցին սիրում է օրինակ. կարդալ, գրել, նկարել, պատրաստել, դա նրան հաճույք է պատճառում: Երեխան ցուցաբերում է հուզական վերաբերմունք (սա հաղորդում է, որ իրեն դուր է գալիս լուծել խնդիրները, կատարել վարժություններ), չնայած կարող է ձանաչողական վերաբերմունքը բացակայել (նրան չի անհանգստացնում, ինչ է այն այսպես հասկացվում, այլ ոչ թե այնպես, որ տարբերակով է լավ, հեշտ տվյալ խնդիրի լուծման համար և այլն): Այս դեպքում առկա է միայն մեկ կոմպոնենտ-հուզական:

Այստեղ չի կարելի խոսել ոչ միայն ձանաչողական հետաքրքրասիրության, այլ ուսման նկատմամբ սիրո առկայության մասին: Ուսման դրդապատճառի նկատմամբ դրական վերաբերմունքի ձևավորմանը նպաստում են դպրոցի և դասարանի ընդհանուր մթնոլորտը, երեխաների մասնակցությունը խմբակային աշխատանքներին, համագործակցումը ուսուցչի և աշակերտի, առաջադրանքների կատարման ժամանակ ուսուցչի օգնությունը ոչ թե ուղիղ միջամտությամբ, այլ խորհուրդների միջոցներով: Ինչպես նաև ուսումնական նյութը պետք է մատուցվի այնպես, որպեսզի առաջացնի դպրոցականների հուզական արձագանքը: Դրա համար անհրաժեշտ են ուսումնական նյութի մատուցման և մեկնաբանման հատուկ մոտեցումներ, ուսումնական նյութի բովանդակությունը պետք է լինի գրավիչ, հարկավոր է ներառել հետաքրքրաշարժ հարցերով վարժություններ, կազմակերպել գիտելիքների և կարողությունների ցուցադրում, որոնք կարող են ունենալ հասարակական և անձնական բնույթ, հաստատել միջառարկայական կապեր:

Տարբեր ոճեր ձևավորում են տարբեր դրդապատճառներ: «Անհաջողությունից խուսափելու» միտումն արգելակում է ներքին դրդապատճառի ձևավորումը: Ուսուցչի ժողովրդավարական ոճը, ընդ-

հակառակը, խանգարում է ներքին դրդապատճառին: Լիբերալ ոճը իջեցնում է ուսման դրդապատճառը և ձևավորում «հաջողության հույսի» դրդապատճառ:

Ուսումնական գործունեության կազմակերպման կարևոր պահ է գործնական-ձանաչողական փուլը: Այս փուլում ուսումնական գործունեության դրդապատճառ առաջացնելու համար հարկավոր է ձգտել, որպեսզի սովորողն սկսի գործել: Այդ առումով նպատակահարմար է իմացական (խնդրահարույց, որոնողական, վիճահարույց առաջադրանքներ), խաղային (ձանաչողական խաղեր, մրցույթներ), զգացմունքային (հաջողության ձգտում, թեմայով կլանվելը) և այլ բնույթի իրավիճակների ստեղծումը:

Հայտնի է, որ ուսումնական գործունեության համագործակցային ձևը, անհատականից առավել, ստեղծում է դրդապատճառ [11, 257]: Այն ակտիվ աշխատանքի մեջ է «ներքաշում» նույնիսկ պասիվ, թույլ մղումներ ունեցող աշակերտներին:

Ուսումնական գործունեության նկատմամբ ճիշտ վերաբերմունքի առաջացման վրա էական ազդեցություն կարող են գործել դրական հույզերը, որոնք առաջանում են սովորողների գործունեության ընթացքում և ձեռք բերված արդյունքից:

Ուսումնական գործունեության արդյունքների գնահատման դրդապատճառային դերը կասկած չի հարուցում: Կարևոր է, որպեսզի սովորողների ուսումնական գործունեության գնահատականի մեջ տրվի որակական, այլ ոչ քանակական տարրալուծում, ընդգծել դրական պահերը, ուսումնական նյութի յուրացման առաջխաղացումը, պարզաբանել թերությունների պատճառները, և ոչ միայն նշել դրանց առկայությունը:

Գնահատականներն ինքնանպատակ չպետք է լինեն սովորողների համար: Դրանից կարող է տեղի ունենալ ուսումնական դրդապատճառի տեղաշարժ գործունեության, ձանաչողական

գործընթացից գնահատական, որը ձեռք է բերվում անազնիվ միջոցներով: Դա հանգեցնում է ուսումնական գործունեության հանգամանքի և սովորողի անձի զարգացման դեֆորմացմանը: Դասի յուրաքանչյուր փուլ ուսուցիչը պետք է լինի հոգեբանական բովանդակությամբ: Քանի որ յուրաքանչյուր փուլ հոգեբանական իրավիճակ է: Որպեսզի կառուցվի գրագետ հոգեբանական կառուցվածքով դաս, կարևոր է, ուսուցիչը տիրապետի զարգացնող և դաստիարակող խնդիրների այն մասի կազմակերպման կարողության, որը կապված է դրդապատճառի և դպրոցականներ սովորելու կարողությունների վիճակի հետ [6, 69]:

Հարկավոր է հստակ ձևավորել, զարգացնել և խթանել սովորելու դրդապատճառներ:

Այսօր կրթության ն ու դաստիարակությանն առնչվող առավելապես սուր խնդիրները կապված են կամ դպրոցականի վարքագծի բացասական դրդապատճառի, կամ դրդապատճառների բացակայության (վերջինս հանդիպում է մեծ մասի մոտ), հետևաբար նաև կրթության ու դաստիարակության հիմնական ցուցանիշների իջեցման հետ:

Դպրոցական կյանքի հարմարվածության մակարդակով է պայմանավորված վերաբերմունքի ձևավորումը՝ գիտելիքների, հետագա մասնագիտության, միջանձնային հարաբերությունների ոճի նկատմամբ, ընկերություն անելու, ինչպես նաև սիրելու, սիրվելու ընդունակության, կյանքի նկատմամբ դիրքորոշումների և անձնային որակների:

Կրտսեր դպրոցականների աղապտացիայի և ուսումնական դրդապատճառի փոխկապվածության խնդրի վերաբերյալ կատարած տեսական վերլուծություններից պարզ դարձավ, որ հասուն մարդու հաջողությունները ենթադրում են նրա դպրոցական կյանքի բնականոն ընթացք և հարմարվածության բարձր մակարդակ:

ՊՐԱՇԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Басманова, Т.В. Состояние здоровья и проблемы школьной адаптации первоклассников [Текст]. Т.В. Басманова // Вопросы современной психологии . 2003, 258 с.
2. Безруких, М.М. Об организации обучения в первом классе четырехлетней начальной школы [Текст] / М.М. Безруких, Н.Ф. Виноградова, В.Р. Кучма, М.Р. Леонтьева // Дошкольник. Младший школьник. 2001, 321 с.
3. Битянова, М.Р. Адаптация ребёнка в школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка [Текст] / М.Р. Битянова. Москва, 1997. 414 с.
4. Возрастная и педагогическая психология [Текст] / Под ред. А.В. Петровского.– М., Просвещение, 1973. 382с.
5. Гильбух Ю.З. Учебная деятельность младшего школьника: диагностика и коррекция неблагополучия К.1993, 450с.
6. Гуткина, Н.И. Психологическая готовность детей 6–7 лет к школьному обучению. Сюжетно–ролевые и развивающие игры с первоклассниками на уроках [Текст] Н.И. Гуткина // Готовность к школе. М., 1995, 244 с.
7. Ивановская, О. Г. Чем вызваны трудности школьной адаптации у первоклассников? [Текст] / О.Г. Ивановская, С.Ф. Савченко // Начальная школа. 1999. 195 с.
8. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е.П. Ильин.– СПб: Издательство «Питер», 2000. 265 с.
9. Ковалев, В. И. Мотивы поведения и деятельности [Текст] / В. И. Ковалев. М., 1988. 350 с.
10. Коломенских, Я. Л. Детская психология [Текст] / Я. Л. Коломенских, Е. А. Панько.– Минск, Университетское, 1988, 350 с.
11. Маркова, А. К. Формирование мотивации учения [Текст] / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – Москва, 1990. 443 с.
12. Святогова, М. В. Динамика мотивации учения и адаптации к школе в младшем школьном возрасте [Текст] / М.В. Святогова, И.В. Вачков // Психологическая наука и образование. 2000. 370с.

УЧЕБНЫЕ МОТИВАЦИИ: ВИДЫ И ОСОБЕННОСТИ

МАРЛЕНА АЛЕКЯН

*Школа 177 им. Галины Староватовой, председатель методического объединения
по армянскому языку и литературе*

Формирование побудительных причин к обучению считается одной из важнейших задач современной школы. Мотивация обучения рассматривается как показатель эффективности образовательной деятельности, приводится классификация и интерпретация указанных мотивов.

TEACHING MOTIVATION: TYPES AND CHARACTERISTICS

MARLENA ALEKYAN

*Yerevan Basic School №177 named after Galina Starovoytova,
Teacher of methodical association of Armenian language and literature*

Formation of motivation towards teaching is considered to be one of the most important tasks of modern school. Teaching motivation is considered to be an indicator of the effectiveness of educational activities, a classification and interpretation of these motives is being provided.